

УДК 82.091:[821.161.2+821.191.1]-2Франко

Ольга Харлан

Бердянський державний педагогічний університет

ІВАН ФРАНКО І ПОЛЬСЬКА ПРОЗА НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ» (1923–1936)

У статті проаналізовано реценцію постаті і творчості Івана Франка на сторінках часопису «Червоний шлях» (1923–1936) під кутом зору українсько-польських літературних взаємин. Звертається увага на специфіку подання матеріалу про роль Болеслава Пруса у виникненні редакції повісті Івана Франка «Boa constrictor».

Ключові слова: «Червоний шлях», реценція, проза, повість, редакція твору.

Olga Charlan. Iwan Franko i polska proza: recepcja zagadnienia na stronach czasopisma «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях», 1923–1936). W artykule analizowane recepcja figury i twórczości Iwana Franki na stronach «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях», 1923–1936) z perspektywy ukraińsko-polskich stosunków literackich. Zwraca się uwagę na konkretnym materiale prezentacji na temat roli Bolesława Prusa w powstawaniu nowej wersji powieści Iwana Franki «Boa constrictor».

Słowa kluczowe: «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях»), recepcja, proza, powieść, prace redakcyjne.

Olga Kharlan. Ivan Franko and Polish prose: reception of problem in the magazine «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях», 1923–1936). The article analyzes the perception of Ivan Franko's personality and creativity in the pages of «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях», 1923–1936) from the standpoint of Ukrainian-Polish literary relations. Attention is paid to the specific presentation of material about the role of Boleslaw Prus in the emergence of Ivan Franko's novel «Boa constrictor».

Key words: «Cherwonij shljakh» («Червоний шлях»), a reception, prose, story, versions of text.

Часопис «Червоний шлях» виходив у Харкові з квітня 1923 р. по лютий 1936 р. На його сторінках було опубліковано багато матеріалів з громадсько-політичного, економічного, культурного життя, проблем мистецтва, бібліографічної справи, але основні матеріали, звичайно, — художні твори, літературознавчі дослідження, літературно-критичні статті. Журнал досить довгий час був недоступний для читачів: у 1940–1980-х рр. він був у спецфондах через твори, які вважалися антирадянськими, та й через те, що друкувалися тут письменники, пізніше репресовані, потім реабілітовані, але все одно заборонені. Часопис — цінне джерело для вивчення літературного процесу та суспільного життя 1920–1930-х рр., його особливостей і суперечностей.

«Журнали 20–30 рр., такі як “Глобус”, “Життя й революція”, “Шляхи мистецтва”, “Критика”, “Книгар”, “Плуг”, “Гарт” та багато інших, становлять вагому складову частину історії української радянської літератури. Успадкувавши кращі традиції кращого журнального “покоління”, до якого належать “Літературно-науковий вісник”, “Киевская старина”, “Правда”, “Жите і слово”, вони разом з тим стали представниками новаторських пошуків, сміливих експериментів в області тематики, стилів, напрямів» [5, с. 4–5].

«Червоний шлях» — один із найпопулярніших журналів того часу. Часопис був задуманий як літературно-наукове та громадсько-політичне видан-

ня з постійними рубриками: художня література; наукові публікації різного спрямування; громадсько-політичні виступи; книжно-бібліографічний відділ; хроніка літературних подій. У передмові до систематичного покажчика змісту часопису відзначається, що «найбільших здобутків було досягнуто першим відділом, завдяки чому “Червоний шлях” увійшов в історію зі статусом “літературно-художній”» [5, с. 4].

Місце і роль журналу в українському літературному процесі загалом досліджено [4; 5], тому зверну увагу на основні моменти.

Як зауважує Наталя Лощинська, «значення часопису не обмежується механічним накопиченням зразків художніх творів: з одного боку “Червоний шлях” об’єктивно відбивав характерні ідейно-мистецькі особливості української підрадянської літератури, а з другого — сам активно впливав на літературний процес. Не всі книги часопису мають однакову літературно-художню вартість. “Червоний шлях” поєднав у собі сміливе експериментаторство і консерватизм, прогресивні і реакційні літературні явища. Але це не суперечить загальному висновку щодо його ролі і значення в контексті таких неоднозначних 20–30 років, породженням яких він був. Аналіз тернистого шляху часопису ще раз підтверджує наявність ряду закономірностей літературного руху того часу» [4, с. 3].

Головна роль у розробці концепції українізації належала Олександр Шумському, який був членом оргбюро ЦК КП(б)У, а також одним із головних редакторів «Червоного шляху». Напрямок досліджуваного органу був детально продуманий вищими партійними колами. Наголошувалося, що журнал буде мати характер літературно-художнього місячника, а його розмір наблизитиметься до «Красной нови» — журнале, що видавався в Москві впродовж 1921–1941 рр. Спочатку виходив два рази в місяць, а потім щомісячно. Найбільшої популярності та впливу набув у час перебування на посаді головного редактора Александра Вронського. Публікував найбільш значні твори тогочасної російської літератури.

«Червоний шлях», за аналогією з «Красной новью», формувався як новий різновид журналу, партійно-радянське видання з революційним змістом і власним читачем — новоствореною робітничо-селянською інтелігенцією. Організація мала на меті об’єднання митців різних формацій: нових, вихованих на революційних гаслах, і старих, світогляд яких складався на основі загальнолюдських ідеалів.

Другим завданням, що стояло перед журналом, була протидія органам національно свідомої еміграції. Головним опонентом «Червоного шляху» з перших же днів існування стала «Нова Україна», що видавалася у Празі Микитою Шаповалом і Володимиром Винниченком [11]. Створенням часопису переслідувалася подвійна мета: вести ідеологічну боротьбу не лише через словесні дискусії, а й через концентрацію в ньому кращих літературних сил того часу. Змагання за письменницькі таланти спочатку мало вигляд здорової конкуренції на демократичних засадах. Але з часом, коли партійні органи стали менш схильні до «гнилого лібералізму», кількість закордонних публікацій радянських авторів була зведена до мінімуму.

Дослідження історії створення часопису, визначення основних напрямів його роботи, автура й редколегія журналу дають можливість поділити час функціонування «Червоного шляху» на два періоди: 1923–1929 рр. і 1930–1936 рр.

Уже з другої половини 20-х років журнал починає зазнавати періодичних ідеологічних ударів, що в подальшому позначились і на його художньому рівні. Перший, вважає дослідниця історії журналу, припадає на 1926 рік, коли владними партійними органами було усунуто з посади головного редактора Олександра Шумського та членів редколегії Миколу Хвильового та Михайла Ялового. Покарою за непослух та вільнодумство була постанова політбюро ЦК КП(б)У від 19 липня 1929 року. Вона прийняла рішення про конфіскацію ще не проданих примірників «Червоного шляху», де було опубліковано «крамольне» «Оповідання про гніду кобилу» Петра Ванченка. 1930 рік було використано для нагнітання обстановки навколо журналу, а саме — для «встановлення зв'язку» між СВУ й «шумськізмом» [8]. У 1932 році за активну співпрацю редколегії з «неокласиками» часопис звинувачено у «прояві гнилого лібералізму до ворожої контрабанди». «Червоний шлях» став свідком падіння Тичининського генія, якого перетворили на Стаханова в літературі. Більшовицький пафос залунав і у творах Максима Рильського, Володимира Сосюри, Миколи Бажана [5, с. 8].

На сторінках журналу неодноразово зверталися до постаті Івана Франка: загалом налічується 24 позиції статей, пов'язаних із його ім'ям і творчістю. Франкові присвячений 5–6 номер за 1926 р. у зв'язку із 70-річчям від дня народження та десятою річницею від дня смерті. Вміщено портрет письменника, а також статті Василя Десняка [2], Ієремії Айзенштока [1] та Якова Полферова [7]. У рубриці «Хроніка» — підбірка повідомлень про державні та громадські заходи щодо вшанування Івана Франка.

У дванадцятому номері за 1926 р. вміщена стаття Якова Мамонтова «Українська драматургія передреволюційної доби (1900–1917): Історичний огляд» [6], у якій, поряд із драматургією Бориса Грінченка, Лесі Українки, Володимира Винниченка, Спиридона Черкасенка, Гната Хоткевича, Володимира Самійленка, Людмили Старицької-Черняхівської та ін., подається загальна характеристика драматичних творів Івана Франка. Що цікаво, подається вона під кутому зору сценічності твору, з акцентуванням на актуальності тематики («Учитель», «Будка ч. 27»).

Важливе значення для дослідження має стаття Мирона Степняка «Про історію Франкової повісті “*Voа constrictor*”» [9; 10], де автор у першій частині досліджує три редакції повісті у зв'язку зі зміною світогляду Івана Франка (від соціалістичних радикальних поглядів кінця 1870-х років (перша редакція повісті — 1878) через переосмислення особливостей суспільного розвитку (друга редакція — 1884) і третя редакція — 1907 р. Друга частина опублікована під назвою «Іван Франко та Б. Прус (Ще до історії “*Voа constrictor*”»)). Постать Мирона Степняка (Ланшина, 1903–1949) заслуговує на особливу увагу, оскільки він вважався одним із найталановитіших літературознавців межі 1920–1930-х років, учень Олександра Білецького. Критичні статті та літературознавчі розвідки публікував у відомих тогочасних журналах. Велику паузу в науковій роботі спричинила розгромна стаття Самійла Щупака, в якій він розкритикував дослідження молодого вченого про поетів «Молодої Музи». Після цього Мирон Степняк змушений був повністю покинути літературознавство, став студентом-хіміком,

а потім, після певної реабілітації, аспірантом при кафедрі української літератури Одеського університету і одночасно аспірантом кафедри неорганічної хімії. В його житті були недовгі часи викладання в Одеському університеті, важке життя під час окупації періоду Другої світової війни, ще одна стаття — цього разу вже про «націоналістичні викривлення у викладанні української літератури», робота бібліотекарем і довге забуття [3].

Мирон Степняк зазначає, що «не всі з наведених змін у повісті “*Voа constrictor*” можна пояснити однією тільки зміною авторової ідеології. Помимо змін в ідеології Франка, помимо того, що Франкові 1907-го р. багато в творі Франка-юнака могло здатися наївним, могли бути й суто літературні причини змін у повісті “*Voа constrictor*”, тобто вплив якогось літературного твору (чи кількох творів)» і робить висновок: «Шукати такого твору слід саме серед тих, що побачили світ після першої редакції “*Voа constrictor*” (с.-т. після 1878-го р.), але раніш третьої (с.-т. раніш 1907-го р.); погляд дослідника зупиняється на соціальній повісті Болеслава Пруса “*Powrasajaśa fala*” (“Зворотна хвиля”)» [10, с. 174].

Подавши коротку характеристику суспільних поглядів Болеслава Пруса (Александра Гловацькі, (1847–1912) та коротко охарактеризувавши його письменницький шлях, автор статті звертає увагу на спільну проблематику повістей польського та українського авторів: він вважає, що обидва твори — це розповіді не про робітників чи робітника, в першу чергу, — про драму капіталіста. Суб’єктивно авторів цікавить проблема відплати, карми, «хвилі, яка повертається». Подальші роздуми Мирона Степняка — це спроба порівняльного аналізу творів Івана Франка і Болеслава Пруса. Він звертає увагу на актуальність твору польського автора під кутом зору соціального змісту твору і робить висновок: якщо твір цікавить сучасного читача, він повинен був звернути на себе увагу і його сучасника — Івана Франка.

Автор виділяє чотири напрями, що цікавлять його для визначення спільних рис у повістях обох авторів: «1) зміни в постаті сина Гольдкремера — Готліба в первісній редакції, Дувідка в третій, 2) трагічний кінець Гольдкремера в третій редакції; 3) оцінку особливого, одмінного від європейського, характеру капіталістичного розвитку західно-слов’янських країн, яку ми знаходимо в третій редакції “*Voа constrictor*” і 4) добродійний вчинок Гольдкремера, що за третьою редакцією Франкової повісти з’явився одною з підвалин його багатства» [10, с. 180]. На кожен із них він пробує знайти відповідь, прискіпливо й скрупульозно аналізуючи тексти повістей.

Цікаво, що тоді, коли деякі з авторів намагалися «виліпити» з Івана Франка, в першу чергу, «зачинателя» соціалістичного реалізму в українській літературі, акцентуючи на тому, що «діяльність Ів. Франка входить в той суспільний революційної думки й революційно-історичних явищ і фактів ланцюг, що привів український пролетаріат і селянство до більшовизму, до Жовтня, а через нього й до нової доби соціалістичного будівництва» [2, с. 167], то Степняк, в першу чергу, виступає як справжній літературознавець, який послуговується текстом і апелює до нього. Він бачить своє завдання в тому, щоб ставити питання і пробувати на них відповідати саме під кутом зору розвитку літературного процесу.

Отже, заслуга часопису «Червоний шлях» полягала в тому, що він у перший період свого існування зміг стати місцем, де представники старої та нової української інтелігенції — письменники, історики, громадсько-культурні діячі — могли відстоювати право народу на власну мову й літературу. Кращі зразки літературознавчих розвідок і в наш час не втратили свого значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзеншток І. Іван Франко як історик письменства / Ієремія Айзеншток // Червоний шлях. — 1926. — № 5–6. — С. 205–217.
2. Десняк В. Великий Каменяр (критичні замітки з нагоди 10-ї річниці смерті Івана Франка / Василь Десняк // Червоний шлях. — 1926. — № 5–6. — С. 165–204.
3. Зленко Г. Відомі, але — гаразд призабуті / Григорій Зленко // Зона: [Літ. ЗБ.] В. о. ред. О. Різників; Всеукр. тов-во політ. в'язнів і репресованих. Вип. 27, — Одеса: Сімекс-принт, 2011. — С. 217–227.
4. Лощинська Н.В. «Червоний шлях» — невичерпне джерело інформації для дослідників / Лощинська Н.В. // «Червоний шлях» (1923–1936 рр.): систематичний покажчик змісту. — К.: НПУ, 2003. — С. 3–11.
5. Лощинська Н.В. Журнал «Червоний шлях» та літературний процес 20-30 рр. в Україні. Автореф. дисертації ... 10.01.01 — українська література / Лощинська Н.В. — К.: Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 1999. — 14 с.
6. Мамонтов Я. Українська драматургія передреволюційної доби (1900–1917): Історичний огляд / Яків Мамонтов // Червоний шлях. — 1926. — № 12. — С. 176–203.
7. Полферов Я. Іван Франко в музиці / Яків Полферов // Червоний шлях. — 1926. — № 5–6. — С. 230–239.
8. Скрипник М. Контрреволюційне шкідництво на культурному фронті / Скрипник Миколи // Червоний шлях. — 1930. — № 4. — С. 138–150.
9. Степняк М. Про історію Франкової повісті «Воа constrictor» / Мирон Степняк // Червоний шлях. — 1928. — № 11. — С. 135–150.
10. Степняк М. Іван Франко та Б. Прус (Ще до історії «Воа constrictor») Мирон Степняк // Червоний шлях. — 1929. — № 1. — С. 174–186.
11. Сухобокова О. Часопис «Нова Україна» у Празі (1922–1928): до 90-ї річниці від заснування / Сухобокова Ольга // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика / НАН України, Ін-т історії України; [редкол.: С. Білокінь та ін.]. — К. НАН України, 2013. — Вип. 18. — С. 324–337.